

Kundrat, Jurij

Своєчасне і своєрідне монографічне дослідження

Opera Slavica. 2005, vol. 15, iss. 2, pp. 55-58

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117740>

Access Date: 11. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(способность рассказывать один и тот же а. в зависимости от культуры и состояния рассказчика) и культурную адаптацию (степень возможности переноса а. в другую культурную среду). В самом конце коротко комментируется жанровая двуступенчатая структура анекдота (зачин и концовка), несоответствие элементов которой заставляет переинтерпретировать текст в свете новой информации (принцип обманутого ожидания). Все рассуждения и утверждения авторов показаны на многочисленных текстовых примерах.

Книга не претендует на исчерпывающий охват данной проблематики, ее можно считать скорее научно-популярной, предназначенной более широкой публике, чем сугубо научной публикацией. Самым ценным, по нашему мнению, является, прежде всего, тонкий анализ языка героев русского анекдота. В книге содержится весьма богатый практический материал, который, непременно, много раз рассмешит читателя, но она служит и своего рода путеводителем по широким просторам русского а., источником поучения и ключом для понимания, главным образом, иностранцами или молодым поколением соли русского анекдота.

Ladislav Vobořil

Своєчасне і своєрідне монографічне дослідження

Holub, Z.: Doudlebské nářečí a slovník. České Budějovice. Roční období 2004, 420 s. ilustrácie.

Одним з головних завдань посткомуністичних країн Центральної і Південно-Східної Європи, в тому числі Чехії і Словаччини, є підтримка розвитку регіонів згідно з регіональною політикою Європейського Союзу (ЄС). Метою цієї політики є усунення відмінностей між окремими регіонами не тільки в галузі економіки, але й розвитку культури, дослідження культурної спадщини та збереження пам'яток історії й культури. З цією метою були створені структуральні фонди ЄС, покликані надавати допомогу окремим регіонам на основі пред'явлених проектів.

Згідно з регіональною політикою ЄС дуже важливе значення набуває питання визначення регіону як територіальної одиниці. Значним вкладом в розробку цієї проблематики вважаю монографію Збінка Голоуба та інших авторів *Doudlebské nářečí a slovník*, що побачила світло минулого року у видавництві "Періоди року" в Чеських Будейовіцах. Їх докладна розробка цього питання має не тільки локальне, але й загальнонаціональне і навіть міжнародне значення. Адже досі ніхто з вчених так широко не займався регіональною проблематикою, як це зробили автори рецензованої монографії на прикладі конкретного регіону, в даному разі південночеського. Новизна їх дослідження полягає також в тому, що питання регіону вони розглядають не тільки з історичного, територіального, адміністративного чи економічного, але й з мовного та етнічного аспектів. Кажучи словами І. Марвана, вони "заводять нас з традиційної матеріальної геосфери регіону до його антросфери та етносфери, тобто до чогось, що почало називатись ноосферою (від грецького *ноос* – розум, мисль, смисл, дотеп, а також серце і дух), отже, по суті, духовною сферою (с. 13).

Загалом наведена монографія відзначається дуже продуманою концепцією, структурою та новаторським підходом до досліджуваної проблематики. Своїм змістом, передусім словниковою частиною, вона нагадує монографію словацького діалектолога Яна Матейчика *Lexika Novohradu* (vydavateľstvo Osveta, Martin 1975), але відрізняється від неї методологією та теоретичним підрунтям. За структурою монографія складається із вступу, шести розділів, висновків, додатку, словників і німецького та російського резюме. Всьому цьому передує передмова І. Марвана, в якій він задумується над наслідками глобалізації, що загрожує не тільки окремим регіонам, але й маленьким державам. Одним з таких регіонів, або мікрокосмосів, на його думку, є Південна Чехія, де досі збереглись матеріальні й духовні перлини, які виникали протягом століть і надають цьому краю своєрідного колориту. Саме тому він надає великого значення регіону Південної Чехії з точки зору транскордонного співробітництва та етносфери.

Вихідною основою монографії є її вступ, в якому намічаються основні методи й засоби опрацювання досліджуваної проблематики, починаючи практичним проведенням діалектологічного дослідження і кінчаючи принципами побудови диференційованого та ідеографічного (тезаурусу) словників. Крім того, він містить список літератури з діалектології, на яку спиралась автори при розробці теоретичних положень та оцінці матеріалу. Тут можна знайти як наукові роботи загальнометодологічного характеру, так і роботи, спрямовані на регіональну проблематику (поіменний список авторів та їх праці наведені в кінці монографії (с. 398-411)). На жаль, серед іноземних праць нема жодної праці словацького та українського авторів, не кажучи вже про посилання на них в тексті.

Теоретичною основою для визначення південночеського регіону є перший розділ монографії (Регіоналістика, регіоналізація, регіоналізм, регіон...), в якому його автор розглядає ідею регіону з погляду регіоналістичних традицій, регіоналістичних теорій та з погляду сучасного регіоналізму. Він відрізняє регіоналістику від регіоналізації та регіоналізму. Під регіоналістикою він розуміє загальну дисципліну, яка займається вивченням просторових явищ, процесів, зв'язків, під регіоналізацією – централізацію, а під регіоналізмом – децентралізацію. В природознавчих і суспільнознавчих науках вживається поняття *регіон*, або *район*. У зв'язку з цим автор зазначає, що досі не існує повністю зрозумілого та транспарентного терміна. У міжнародному масштабі *регіоном* сьогодні вважається менша територіальна або просторова одиниця, тобто світу, континенту та окремих країн. У межах ЄС регіоном прийнято вважати одиницю, меншу за державу, одиницю з власним досвідом, своєрідним характером і багатьма іншими традиціями, не властивими іншим державам. Цікавим є поділ регіонів на природні і штучні регіони, об'єктивні і суб'єктивні, гомогенні і гетерогенні, моноцентристичні і поліцентристичні, фізико-географічні і соціально-географічні та ін.

Наступні три розділи монографії присвячені безпосередньо південночеському регіону і його історичному визначенню з різних аспектів. Тут автор розглядає процес регіоналізації в місцевостях, які в мовознавстві традиційно називаються „доуд-лебськими“ та аналізує стан мови в регіоні з наголосом на лексику. На історичній моделі південночеської області розрізняє визначення регіону на підставі розвитку адміністративних центрів, господарських інституцій та промислових підприємств. Разом з тим він вносить деякі пропозиції щодо вирішення проблеми „чеського

півдня“ (включно етнографічного визначення) та детально займається мовним розмежуванням (фонетичним, морфологічним, синтаксичним, словотворчим з оглядом на мовні особливості окраїнних ділянок) та порівнянням лексики чеського півдня і заходу (з наголосом на можливі „лексичні запозичення“ у західному і східному напрямках: регіоналізми, запозичення та ін.). У тісному зв'язку з цим автор займається проблемою походження найпівденніших груп південночеського етносу та заселення Доудлебщини (проблемою походження т. зв. *доудлебів* і *волинян*, колонізація Віторазка, визначенням Доудлебщини).

На його думку, початки заселення Доудлебщини сягають до праслав'янської доби і його характер обумовлений природними особливостями краю. Ключем до вирішення питання генези слов'янського заселення цієї території він вважає етнонім „доудлебі“. Вперше цей етнонім згадує арабський історик Ал-Маскуді (близько 950 р.), а назву поселення „Доудлебщина“ вперше зазначив Космас (бл. 981 р.) З цього часу ця назва набула великого поширення, про що свідчить цілий ряд історичних джерел. Більше того, давньослов'янський етнонім „дулебі“ поширений і поза межами Чехії, наприклад, у Паннонії в області Верхньої Австрії та біля річки Буг в Київській Русі (східнослов'янські дулебі згадуються в „Повісті временних літ“ Нестора). На підставі історико-географічних даних автор доходить висновку, що прабатьківщиною південночеських доудлебів є територія на північ від Карпат, між верхніми течіями річки Вісли, Бугу і Дністра, звідки вони перейшли Карпати і через гирло Тиси вступили в Паннонію, а звідси проти течії Дунаю добрались аж до Віторазька та Південно-Західної Чехії. Проте, на думку автора, досі немає переконливого тлумачення слова „доудлебі“. В одному з існуючих пояснень говориться, що це слово складене із слов'янського „луда“ – сопілка і „ліабас“ – тонкий, тобто людина тонка, худа як сопілка. Щодо етноніма „волинян“, то, на думку автора, це пізніша назва доудлебів, котра утворена від топоніма „Волинь“, який зустрічається в Південній Чехії (у племінний період доудлебі в Південній Чехії були сусідами волинян).

При характеристиці доудлебського діалекту автор знову детально аналізує фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості, ілюструючи його на конкретних прикладах. Особливу увагу звертає на лексику (особливо на типи діалектизмів та „регіональні“ моделі регіону), словотворчі засоби (творення частин мови й адаптацію запозичень з австрійсько-баворських діалектів) та зв'язок назв і реалій (особливо на етнографічні особливості, традиційну діяльність і дотримання звичаїв, збереження яких в місцевостях проілюстровано на прикладах). Як на мене, оригінальним є поділ діалектизмів на первинні (специфічні, лексико-семантичні і семантичні) і вторинні (частотні, стилістичні та контекстуальні). Група первинних діалектизмів поділена на семантичні (з боку відношення назви до словникового запасу та відношення до реалій і понять) та територіальні (залежно від обласного поширення лексем).

Значним внеском до вивчення зв'язку традиційної культури і мови є шостий розділ (*Традиційна культура на Доудлебщині*). Його метою є вказати на значення вивчення реліквів традиційної народної культури та їх відображення в сучасному способі життя, мисленні і мові жителів досліджуваної області. Адже сучасний повсякденний спосіб життя пов'язаний тисяча ниток із столітніми традиціями, які люди собі навіть не усвідомлюють, але вони реально існують і посередництвом них

сьогодні проявляються елементи сімейних, трудових і марновірних традицій. І якраз мова є одним з найвиразніших з'єднуючих ланок культурних традицій регіону минулого та сучасного. Із загальної народної культури Доудлебщини в розділі розглядаються три тематичні кола, а саме: 1) традиційна народна страва; 2) народний одяг і 3) м'ясниці.

Складовою частиною монографії є додатки (карта, перекази, список визначних людей Доудлебщини, слово про авторів та ілюстрації), які вигідно доповнюють це дослідження. Однак, на нашу думку, найціннішою частиною монографії є діалектологічні словники – диференційний алфавітний словник та ідеографічний словник (тезаурус). Перший з них охоплює 2567 словникових статей, розміщених в алфавітному порядку, другий містить слова, подані в тематичному порядку (принципи побудови обох словників наведені у Вступі, с. 21-25). Поруч із різноманітністю словникового матеріалу і розкриттям семантичного значення кожного слова диференційний словник цікавий ще тим, що в ньому знаходимо чимало слів, характерних для лемківських говорів Східної Словаччини. Йдеться про слова з тим самим або близьким значенням, як, наприклад: *вартувати, гакливий, дьмник, дрістати, запражка, кобза, корба, мандлик, надирати ша, носідва, офера, покрывка, повава, шьфонер, шпуляр, штріцак, шуфлик, цурік, чмудити* та ін. Це свідчить про праслов'янське походження жителів Доудлебщини і русинів-українців Східної Словаччини та їх мовну спорідненість.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що рецензована монографія – це своєчасне та своєрідне дослідження з історії й мови Південної Чехії і Доудлебщини. Своєчасне тому, що воно появилось у період глобалізації, коли народи Європи все більше задумуються над правами меншин, їх духовним і мовним мікрокліматом, над мікрокосмосом. А його своєрідність полягає в тому, що в ньому, по-перше, мовні явища південночеського регіону і Доудлебщини розглядаються в тісному зв'язку з їх регіональними особливостями, а по-друге, що його автори поєднали різні методи й засоби дослідження, починаючи регіональним дослідженням в місцевостях, через анкетування, нав'язання безпосередніх контактів з місцевими адміністраціями, вчителями, хронікерами, бібліотекарями, прослуховування діалектологічних записів і закінчуючи вивченням історичних джерел. Монографія написана на високому науковому і теоретичному рівні, багато ілюстрована фактографічними та лексикографічними даними. Одне слово, йдеться про фундаментальну працю, яка має велике пізнавальне значення й може стати вихідною основою для діалектологічного дослідження інших регіонів як Чехії, так і Словаччини.

Юрій Кундрат